

Lalə İSMAYILOVA

AMK-nın magistrantı

Email: lale.ismayilova92@mail.ru

QƏBƏLƏNİN TOY MUSIQISI

***Xülasə:** Təqdim olunan məqalədə Azərbaycanın çoxəsrlik tarixə malik gözəl guşələrindən biri olan Qəbələ rayonunun toy musiqisindən danışılır. Burada mövcud olan adət-ənənələrin, toyda ifa olan musiqi nümunələrinin araşdırılıb elmi ictimaiyyətə tanıtılması qarşıya məqsəd qoyulmuşdur.*

***Açar sözləri:** Qəbələ, Azərbaycan, toy, musiqi, ifa*

Dünya xalqlarının etnik soy kökünün, adət-ənənələrinin, tarixinin və onların inkişaf mərhələlərinin öyrənilməsində folklor xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Doğum, toy, yas mərasimləri insan həyatını tənzim edən mərhələlər olub, xalqın həyat təcrübəsindən törəmişdir. Bu vaxt icra edilən ayinlər, istifadə olunan poetik mətn və nəğmələr həyatı, məişəti, xalqın cəmiyyətə olan münasibətini əks etdirir.

Folklorun mərasim janrına daxil olan toy mərasimlərimiz tarixin müxtəlif mərhələlərində Azərbaycan xalqının keçdiyi inkişaf yolunu, onun mənəvi, psixoloji dünyasını özündə qabarıq şəkildə göstərən ümumi cəhətləri ilə yanaşı digər Şərqi xalqlarının folklorundan öz spesifikasiyası ilə fərqlənir. Toy mərasimlərinin elmi tədqiqi zamanı onun növləri, müxtəlif quruluş formaları və başlıca olaraq burada ifa olunan musiqinin rolu və yerini araşdırmaq vacibdir. Toy elə bir mərasimdir ki, insan cəmiyyətinin təkamül prosesinin mərhələlərini özündə əks etdirib, daima yeniləşərək hər bir dövrə uyğun müasir tərzdə tərtib olunur. Toyun bu xüsusiyyəti ona keçmiş və müasir dövrlər arasında bir körpü kimi baxmağa imkan yaradır. Odur ki, Azərbaycanda mövcud olan müxtəlif toy mərasimlərinin Azərbaycan etnoqrafiyası və etnomusiqışınaslığı baxımından təhlili böyük elmi mahiyyətə malikdir.

Toy mərasiminin qədim tarixə malik olmasını və uzun təkamül prosesinin nəticəsi olması elə “toy” sözünün mənə çalarlarında görmək olar. Türkdilli xalqlarda “toy” sözü geniş anlamda “şənlik”, “yığıncaq” mənasında işlənir. Ona görə də təsadüfi deyil ki, “toy” sözünün əvvəlində və ya axırında mütləq yığıncağın əsl məqsədini göstərən hansısa təyinedici söz durmalıdır. Məsələn: toy-düyün, toy-büsat, toy-nağara və s.

Azərbaycan etnomusiqışınaslığında toyda istifadə olunan el mahnıları, xanəndə, aşıqların iştirakı və xalq tamaşalarından bəhs edən xeyli miqdarda elmi əsərlər var. Etnomusiqışınaslığın digər sahələrində olduğu kimi, mərasim musiqisi haqqında ilk söz yenə də Üzeyir Hacıbəyliyə məxsusdur. O, 1920-ci illərdə yazılmış bir sıra elmi məqalələrində, xüsusən “Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər” adlı tədqiqatında qədim mərasim (toy və yas) musiqisindən söz açır. Müəllif qeyd edir ki, “Azərbaycanın bir çox mahallarında toy və düyün zamanı, yaxud bayram və başqa

bir şadlıq günlərində camaat hamısı bir yerə yığılıb, iki tərəfli olaraq “deyişmələr” oxuyarlar, “zopu”ya gedərlər, öz-özlərinə çalıb-çağırırlar və yaxud bir şəxs öldükdə yas qurub (baxusus arvadlar) avaz ilə hamı birdən münasib məqam sözlər oxuyub (xor kimi), sonra ağlarlar. Bu yerdə musiqi istemalı xalq adətlərindən biri hesabında olub hamılıqla icra edilir” (5, s.216).

Azərbaycanda mərasim musiqisində bir neçə musiqişünas araşdırma aparılmışdır. Bunlardan S.Seyidovanın “Qədim Azərbaycan mərasim musiqisi” kitabını (12), S.Fərhadovanın mərasim musiqi sahəsində apardığı tədqiqat işi və “Обрядовая музыка Азербайджана” kitabını (15) göstərə bilərik. Azərbaycanın hər bir bölgəsinin özünəməxsus toy adət-ənənələri olduğu kimi Qəbələnin də özünəməxsus bir sıra fərqli toy adətləri var. Qəbələ şəhəri Azərbaycanın qədim şəhərlərindəndir. E.ə I əsrdə Böyük Plini yazırdı ki, Albaniyanın əsas şəhəri Kabalakadır. Paytaxtın VI əsrdə Parfaya (Bərdəyə) köçürülməsinə qədər Qafqaz Albaniyasının əsas şəhəri Qəbələ olmuşdur. 1959-cu ildən müntəzəm qazıntı aparən Qəbələ arxeoloji ekspedisiyası şəhərin daha qədim və böyük hissəsini aşkara çıxardı və buranın e.ə. IV-b.e. I əsrlərinə aid olduğunu müəyyənləşdirdi. Qəbələ 2013-cü ildə MDB dövlətlərinin humanitar sahə üzrə Əməkdaşlıq Şurasının və təşkilata üzv ölkələrin Humanitar Əməkdaşlıq üzrə Dövlətlərarası Fondunun Aşqabadda keçirilən birgə iclasında qəbul edilən qərara görə, MDB-nin mədəniyyət paytaxtı elan olunmuşdur.

Qəbələdə hal-hazırda 4 musiqi kollektivi fəaliyyət göstərir. Bunlar: “Zopu-zopu” etnoqrafik folklor rəqs qrupu, “Gülüstan” folklor qrupu, “Gülbuta” folklor qrupu, “Cəngi” folklor qrupudur. Qəbələ toylarının musiqisinin araşdırılması zamanı bu qrupların bizə böyük köməkliliyi olmuşdur. Bu qruplar içərisində ən “yaşlısı” “Zopu-zopu” etnoqrafik folklor rəqs qrupudur. Qədimdə “Zopu-zopu” el məclislərində və əsasən toylarda 40 nəfər ilə oynanırmış. Təxminən XX əsrin ortalarından bu qrup fəaliyyət göstərmişdir. Zaman keçdikcə üzvləri dəyişmişdir.

Ailə mərasimləri içərisində xüsusi yer tutan toy, xalqın məişət ənənələrinin ən kütləvisi olmaqla yanaşı, xüsusən kənd yerlərində adi mərasim çərçivəsindən çıxaraq ictimai-mədəni bir tədbirə çevrilir. Qəbələdə toyların gedişi ölkənin bütün bölgələrində olduğu kimidir. Ancaq öz spesifik xüsusiyyətləri də var. Qəbələ rayonunda çox qədim toy adətləri aşağıdakı qaydada keçirilir:

Toy adətlərinin mərhələsi	Musiqidən istifadə
1. Qız bəyənmə	
2. Qız gördü	
3. Xəbər göndərmə	
4. Kiçik elçilik	
5. Böyük elçilik	
6. Nişan	Musiqili
7. Oğlan evində tədarük	
8. Qız evinə paltar gətirilməsi	
9. Parça kəsdı	
10. Parça	
11. Qız toyu	Musiqili
12. Qız evində xına gecəsi	Musiqili

13. Əşyaların oğlan evinə daşınması	
14. Oğlan parçası	
15. Oğlan evinə gəlin gələn gün	Musiqili
16. Oğlan evində toy	Musiqili
17. Üz açma	Musiqili
18. Ayaqaçma	

Göründüyü kimi ənənəvi Qəbələ toyu mərasimi mərhələlərdən ibarətdir. Bu mərhələlər, “Qız bəyənəm”indən başlayaraq “Ayaqaçma” və ya “Qonaqçağıрма”da bitir. Yuxarıda qeyd olunan 18 mərhələdən 6-sı musiqi ilə həyata keçirilir: nişan, qız toyu, qız evində xına, oğlan evinə gəlin gələn gün, oğlan toyu, üz açma. Elçilikdən bir müddət sonra hər iki tərəfin təyin etdiyi vaxtda qız evinə nişan gəlir. Buna oğlan tərəf çoxdan hazırlanmış olur. Nişanda qız üçün lazım olan paltarlar, kosmetik vasitələr, ziynət əşyaları, meyvə xonçaları gətirirlər. Bu mərhələlərin musiqi tərtibatı müxtəlif şəkildə istifadə olunur.

Nişan mərasimi adətən evdə keçirilir, burada kişilər və qadınlar ya ayrı otaqlarda oturur, ya da böyük bir zaldırsa birlikdə otururlar. Kişilər stolun baş tərəfindən, qadınlarsa ayaq tərəfindən yerləşirlər. Hal-hazırda bir neçə ildir ki, artıq nişan mərasimi restoranlarda həyata keçirilir. Nişan mərasimi harada keçirilməsindən asılı olmayaraq musiqi ilə icra olunur. Nişanda ifa olunan bir musiqi nümunəsini təqdim edək:

“Ay dili-dili” xalq mahnısını bizə Qəbələdə fəaliyyət göstərən “Gülüstən” folklor qrupu ifa etmişdir. Əsasən evdə keçirilən nişan mərasimində özünəməxsus bir şəkildə “əl çalma” ilə ifa olunur. Bildiyimiz kimi “Ay dili-dili” xalq mahnısı Azərbaycanın bütün rayon və şəhərlərində oxunur. Qəbələdə bu mahnının sözləri fərqlidir.

“Ay Dili-dili” xalq mahnısı
“Gülüstən” folklor qrupunun ifasında

Nümunə 1

Ay dili dili

Moderato

Ev-lə-ri-nin bə-ği dim-dik- bə dim-dik Ay di-li-di-li di-li-di-li Di-lə-vər

7
Bi-rin-də şa-bə-ldi bi-rin də fin-diq Ay di-li-di-li di-li-di-li Di-lə-vər

13
Ya-rım mə-nim ü-çün a-lb-di san-diq Ay di-li-di-li di-li-di-li Di-lə-vər

19
Ay di-li-di-li Ay di-li-di-li Di-li-di Ay di-li-di-li Ay di-li-di-li Di-lə-vər

“Ay dili-dili” xalq mahnısının not yazısı “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində öz əksini tapmışdır (18, s . 94). Qəbələdə ifa olunan “Ay dili-dili” ilə “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində olan “Ay dili-dili” mahnılarının oxşar və

fərqli cəhətləri var. İlk növbədə məqam tərəfdən araşdırdıqda görürük ki, “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində olan “Ay dili-dili” xalq mahnısı şur məqamındadır. Bildiyimiz kimi şur məqamında olan mahnılar şən, şux ruhda olur. Məhz “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsindəki “Ay dili-dili” xalq mahnısının da bu əhval-ruhiyyəyə malik olduğunu görürük. Lakin Qəbələdə ifa olunan “Ay dili-dili” xalq mahnısı mi mayəli segah məqamında oxunur. Segah məqamında ifa olunan mahnılar əsasən məhəbbət hissi oyadaraq həzin səslənir, lakin bu “Ay dili-dili” xalq mahnısına aid deyil. Bu mahnının Qəbələdə segah məqamında səsləndiyinə baxmayaraq əhval-ruhiyyə cəhətdən məcmuədəki versiya kimi şən, şux ruhdadır.

Qəbələdə ifa olunan “Ay dili-dili” xalq mahnısı kuplet formasındadır. Birinci kuplet təkrar quruluşlu üç cümlədən ibarətdir və hər cümlə mayədə deyil, mayənin üst aparıcı tonunda tamamlanır. Lakin “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsindəki “Ay dili-dili” xalq mahnısında olan üç cümlə məhz mayə pilləsi ilə tamamlanır. Bu fərq habelə melodik hərəkətdə nəzərə çarpan bəzi gedişlər Qəbələdə oxunan “Ay dili-dili” mahnısını onun “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində dərc olunmuş variantından fərqləndirir. Bu tərz fərqlər mahnının nəqarət hissəsində də diqqəti cəlb edir.

Nəqarət bölməsi 2 cümləli period formasındadır: $a+a_1$. Qəbələdə oxunan bu mahnının nəqarət hissəsində məcmuədə dərc olunan şur məqamı hiss olunur. Hətta bu əhval ruhiyyəyə də təsir edir və bu fərq hiss olunur. Nəqarətdə mayənin üst kvintası ilə başlayan melodiya mayə ilə tamamlanır. Burada mayənin üst aparıcı tonunun yarım ton zilləşməsinə də rast gəlinir.

Maraqlıdır ki, Qəbələdə ifa olunan mahnıda ikinci kuplet melodik baxımdan eynilik təşkil etsə də burada temp dəyişməsinin şahidi oluruq. *Moderato* tempi *allegro* tempi ilə əvəz olunur. Nəqarətdə da bu temp saxlanılır. Lakin “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində bu mahnı əvvəldən sona kimi *allegretto* tempindədir.

Nişandan sonrakı musiqili mərhələ məhz “Qız toyu”dur. “Parça” və “Qız toyu” mərhələləri eyni gündə həyata keçirilir. Əksər hallarda parça mərasimi günorta saat birdə başlayır. Burada əvvəl şirniyyat masası açılır, sonra yeməklərdən yalnız “Qəbələ aşı” verilir. Təxminən saat 3 üçün “parça” mərasimi bitdikdən sonra toy keçirilən yer səliqəyə salınır.

“Qız toyu” əsasən saat 18:00-da başlayır və gecə yarısına kimi davam edir. Bu mərasimdə musiqiçi dəstəsi oğlan evi tərəfindən gətirilir, gəlini atası evindən götürüb toy mərasimi olan yerə aparırlar. “Qız toyu”nda ifa olunan bir nümunəni təqdim edək.

“Buleyli” xalq mahnısı.

“Gülüstan” folklor qrupunun ifasında

Nümunə 2

Buleyli

Allegro

Fay - ton - ge - dər toz - ey - lər Bu - ley - li

4
Qız - oğ - la - na naz - ey - lər Bu - ley - li

7
oğ - lan - da - gü nah - ol - maz Bu - ley - li

10
Hər - nə - et - sə qız - ey - lər Bu - ley - li

13
Ay - bu - ley - li bu - ley - li bu - ley - li

16
A - nam sən - dan gl - ley - li Bu - ley - li

Qəbələdə ifa olunan “Buleyli” xalq mahnısına biz, “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində (18, s. 156) “Muleyli” adı altında rast gəlirik. Hər iki variantda bu mahnı segah məqamındadır. Qəbələdə halay üslubunda ifa olunan bu mahnı fa mayəli segahda oxunmuş, lakin məcmuədə dərc olunan versiyada isə mi mayəli segahdadır.

Qəbələdə ifa olunan versiyada mayə ilə başlayan melodiya ilk cümlədə mayənin tersiyası ilə tamamlanır (yarım kadans). II cümlə mayənin üst aparıcı tonu ilə başlayır və mayə ilə bitir. Sonrakı iki cümlələr isə ilk və ikinci cümlənin eynilə təkrarıdır. “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsində dərc olunan versiyada da mayə ilə başlayan melodiya ilk cümlədə mayə tersiyası ilə tamamlanır. Lakin II cümlə mayə tersiyası ilə başlayır və mayə ilə bitir. Son iki cümlələr Qəbələdə ifa olunan versiya kimi əvvəlki iki cümlənin eyni təkrarıdır. Nəqəratə gəldikdə hər iki versiyada melodiya mayənin kvartası ilə başlayır, mayə ilə tamamlanır.

Bu versiyaları nəzərdən keçirdikdə onlardan birinin mi mayəli, digərinin fa mayəli segahda səslənməsinin şahidi oluruq. Hər iki versiyada segah məqamında olan “Buleyli” xalq mahnısı kuplet formasında, *allegro* tempindədir. Bircümləli period üç təkrar quruluşlu motivdən ibarətdir, 6/8 ölçüsündədir. Mayə ilə başlayan melodiya x₄ yuxarı sıçrayış edərək sekvensiyalarla aşağıya doğru enir və mayədə tamamlanır. Nəqərat da bir cümləli preiod formasında olub iki təkrar quruluşlu ibarətdən ibarətdir. Enən melodik hərəkət mayənin üst kvartasında başlayıb mayədə tamamlanır (x₄ diapazonu (fis¹ - h¹)). Xarakter cəhətdən şən, rəqsvari əhvali-ruhiyyədədir.

Növbəti musiqili mərhələ “Qız evində xına gecəsi”dir. Bu mərhələ oğlan toyundan iki gün əvvəl həyata keçirilir. Xına gecəsində cavan, subay qızların əllərinə xına qoyulur. Musiqi müşayəti ilə rəqs edirlər. “Xına gecəsi”ndə ifa olunan bir musiqi nömrəsini göstərək. “Əzizinəm dəstə gül” xalq mahnısına biz heç bir məcmuədə rast gəlməmişik.

Mi mayəli segah məqamında olan “Əzizinəm dəstə gül” mahnısı kuplet formasında yazılmışdır. 3 təkrar quruluşlu cümlədən ibarətdir. 2/4 ölçülü, *Allegro* tempindədir. Punktir ritm, triollarla hərəkət mahnı boyu üstünlük təşkil edir. Melodik baxımdan enən hərəkətlidir. Mayədə başlayan melodiya x₄-ya (xalis kvarta) sıçrayış

edərək sekvensiya motivləri ilə aşağıya enib mayədə tamamlanır. Nəqərat isə təkrar cümləli period formasındadır. Ritmik baxımdan eynilik qalsa da melodik xəttə fərq duyulur. Diapazonu B6 intervalı (C¹-A¹) həcmindədir.

Nümunə 3

“Əzizinəm dəstə gül” xalq mahnısı
“Gülüstan” folklor qrupunun ifasında
Əzizinəm dəstə gül

Allegro

5
ə - zi - zi - nəm də - tə gül nar at - dı gül at - dı

9
yar yar - a Yar ə - lin - də də - tə - gül nar at - dı

13
gül at - dı yar yar - a ya - rı - mə nar at - dı - m

17
nar at - dı gül at - - dı yar yar - a Yar - ı m mə - nə

21
də - tə gül nar at - dı gül at - dı yar yar - a

25
yar nar at - dı nar at - dı yar gül at - dı gül at - dı

“Xına gecəsi” mərhələsindən sonrakı musiqi ilə həyata keçirilən mərasim “Oğlan evinə gəlin gələn gün”, yəni gəlinin gətirilməsidir. Bu mərhələdə “Vağzal” rəqsinin müşayiəti ilə gəlin aparılır. Ata evini tərk etmək istəməyən gəlini yalnız bu musiqi ilə evdən çıxarırlar.

Növbəti musiqili mərhələ “Oğlan toyu”dur. Qızı səhər saatlarından ata evindən götürüb bəy evinə gətirərdilər. Sonra axşam saat 18:00-da oğlan toyu başlayardı.

Qəbələdə mövcud olan toy adət-ənənələrini, toy musiqisi haqda deyilənləri yekunlaşdıraraq belə nəticəyə gəlirik ki, Qəbələ rayonunun məhəlli musiqi folkloru, o cümlədən toy musiqi folkloru bir sıra özünəməxsus cəhətlərə malikdir və onun üzə çıxarılması, nümunələrin toplanması və tədqiq olunması etnomusiqişünaslığımız üçün önəmlidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdulla B. Azərbaycan mərasim folkloru. B.: Qismət, 2005, 208 s.
2. Abdullayeva Z. Azərbaycan toy mərasim musiqisi. dissertasiyasının avtoreferatı. B.: 1995, 208 s.
3. “Azərbaycan xalq musiqisi antologiyası”. 7 cild. B.: Elm, 2003-2006
4. Babayev E. Ənənəvi musiqimiz. B.: Elm, 2001, 146 s.
5. Hacıbəyov Ü.Ə. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları, IV nəşr, B.: Yazıçı, 1985, 154 s.

6. Hüseynov İ. H. Azərbaycan milli adət və ənənələrinin bədii-estetik mahiyyəti. B.: 2014, 269 s.
7. Xalıqzadə F. Azərbaycan məhəlli musiqi folkloru. / Folklor və etnoqrafiya. №3, 2013, s.96-101
8. Məhyəddinqızı Ş. Azərbaycanın İsveçrəsi. B.: Nasir, 2008, 302 s.
9. Quliyev H.A. Məişətimizdə adət və ənənələr. B.: Azərbaycan Dövlət Elm, 1976, 102 s.
10. Quliyev H.A., Məmmədov Ə.S. Azərbaycan adət və ənənələri. B.: Elm, 1966. 126 s.
11. Paşayeva M. Azərbaycanlıların ailə mərasimlərində etnik ənənələr. B.: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2008, 150 s.
12. Seyidova S. Qədim Azərbaycan mərasim musiqisi. B.: 1994, 99 s
13. Zöhrabov R.F. Şifahi ənənəli Azərbaycan professional musiqisi. B.: “Azərbaycan ensiklopediyası” nəşriyyat-poliqrafiya birliyi, 1996, 72 s.

Rus dilində

14. Исзаде А., Касимов К. Музыкальный фольклор. Расцвет Азербайджанского искусства. Б., Элм, 1986, 121 с.
15. Фархадова С. Обрядовая музыка Азербайджана. Б.: Элм, 1991, 130 с.

Saytoqrafiya

16. Həsənzadə M. Müasir toy və adət-ənənəli toy. / “Joy.az” veb saytı, 11.10.2009. URL: <http://joy.az/interesting/7879-muasir-ve-adet-eneneli-toy.html>
17. GSR.FM online radiosu. Mövzu: Toy adət-ənənələri: Keçmişdə və indi
URL: <http://gsr.fm/toy-ad%C9%99t-%C9%99n%C9%99n%C9%99l%C9%99ri-kecmisd%C9%99-v%C9%99-indi/>

Notoqrafiya

18. Kərimi S.Ə. Azərbaycan xalq mahnıları. Red.: Elnarə Dadaşova I cild. B.: Öndər, 2005, 168 s.
19. Kərimi S.Ə. Azərbaycan xalq mahnıları. Red. Elnarə Dadaşova. II cild, B.: Öndər, 2005. 128 s.

Лала ИСМАЙЛОВА
Магистрант АНК

СВАДЕБНЫЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ ГАБАЛЫ

***Резюме:** В статье говорится о свадебных музыкальных традициях Габалинского района - одного из самых древних исторических регионов Азербайджана.*

***Ключевые слова:** Габала, Азербайджан, свадьба, музыка*

Lale ISMAYILOVA
Master of art of ANC

WEDDING MUSICAL TRADITIONS OF GABALA

***Summary:** The article talks about the wedding musical traditions of Gabala region - one of the most interesting (in historical terms) regions of Azerbaijan.*

***Key words:** Qabala, Azerbaijan, wedding, music*

***Rəyçilər:** sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Fəttah Xalıqzadə
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Jale Qulamova*